

Det Anarkistiska Biblioteket

Funderingar om jämlikhet

Britta Gröndahl

Britta Gröndahl
Funderingar om jämlikhet
1977

Frihetlig socialistisk tidskrift #4 1977

www.anarkistiskabiblioteket.se

1977

Innehåll

Liberalismen	3
Socialismen	4
Är likalön jämlikhet?	5
Löneutjämning	5
Kommunism	6
Arbetsplikt	6
Gratis konsumtion	7
Min utopi	7

Gratis konsumtion

”Kommunism” kan bäst förverkligas genom en kombination av gratis tjänster och varor och ett penningunderstöd. Vi har ju redan nu i välfärdssamhället en viss kommunism. Utan att betala konsumerar vi skolundervisning, skolmåltider, sjukvård exempelvis och vi har kostnadsfri tillgång till böcker på biblioteken. Det kan utvidgas med bostäder och baslivsmedel, arbetskläder och annat som kan befinnas lämpligt.

En viss ransonering blir säkert nödvändig i början, innan den kapitalistiska mentaliteten att roffa åt sig eller fiffla till sig fördelar dött bort.

De flesta människor har - tror jag - behov av en viss ”lyxkonsumtion” utöver sin försörjning. Även ifråga om den kan man göra samma uppdelning i en allmän och en individuell del. Nöjen av olika slag (bio, teater, dans) kan vara gratis, offentliga fester anordnas. Därtill skulle varje människa ha rätt till en viss valfri ”lyxkonsumtion”: resor, sport, hobbyverksamhet, studier.

Min utopi

En utopi, ja kanske. Gamla tiders utopier var konstruktioner, diktverk. De placerades ofta på någon ö, fjärran från det verkliga samhället. Vår tids utopier bygger mera på tendenser som redan finns i samhället. Naturligtvis krävs det politiska omvälvningar och djupgående ekonomiska (och psykologiska) förändringar innan de kan bli verklighet. Men de är inte orealiserbara.

Min utopi bygger på den tendens till ”kommunism” som redan nu finns och på känslan av att nuvarande produktionsordning, arbetsmarknad och lönesystem befinner sig katastrof och upplösning. Stora kategorier lever redan nu på bidrag i stället för på lön. Att ha anställning har blivit ett privilegium, inte en rätt för alla. ”Jobb” betyder inte längre att man tar itu med det som måste göras för att samhället och ens eget liv ska fungera, utan ”jobb” har blivit något nästan abstrakt, som måste ”skapas” (av regeringen), utan hänsyn till om de varor eller tjänster som därigenom produceras verkligen behövs.

Vanvett!

Fram för utopier!

Alltså: lönesystemet måste avskaffas om vi ska kunna få det jämlikhetens samhälle som människor i vår del av världen strävat efter i tvåhundra år. Själva den inrotade föreställningen att man ska ha betalt när man arbetar och att man säljer sin arbetskraft på en marknad måste bort.

Men hur ska vi då ha det i stället?

Kommunism

Jag tror att om jämlikhet ska kunna förverkligas måste man komma fram till något slags kommunistiskt system. D v s kommunistiskt i den ursprungliga meningen som brukade uttryckas med frasen: av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov. Folk ska inte betalas efter sin arbetsinsats, utan alla som lever i ett samhälle ska ha sin försörjning oavsett arbetsinsats.

Låter det utopiskt? Men om man tänker efter är det ju så till en del redan nu, i det så kallade välfärdssamhället. Det är inte alla som jobbar och lever på lön eller annan arbetsinkomst. Ett stort antal människor lever på ålderspensioner, förtidspensioner, sjukpensioner, arbetslöshetsunderstöd, studiemedel, socialbidrag, föräldrainkomster och barnbidrag (barn alltså), inkomst av kapital, stipendier. Andra står utanför löne- och bidragssystemet fast de jobbar; hemmafruar, vissa författare och konstnärer.

Varför inte förenkla det hela och garantera alla medlemmar i ett samhälle deras försörjning?

Arbetsplikt

Naturligtvis förutsätter det att samhället först socialiseras. Det förutsätter också att man inför något slags arbetsplikt. (Det anser jag i motsats till Gunnar Bergström, som var inne på liknande tankegångar i en tidigare artikel i FST nr. 18.) Budet blir: samhället garanterar din försörjning, men du måste syssla med något nyttigt eller vettigt, med produktion eller tjänster eller offentlig förvaltning. I vårt nuvarande samhälle är budet: du måste ha ett jobb till varje pris, strunta i om det är nyttigt eller vettigt. Och gör inte ett skvatt mer än nödvändigt utan extra betalning!

Det förefaller som om jämlikheten vore en hägring, som försvinner när man närmar sig den. I århundraden har människorna satt upp jämlikheten som ett ideal utan att komma nära det. Man skulle till och med kunna säga, att själva de åtgärder som vidtas i jämlikhetens namn ofta snarast fjärrmar oss från idealet.

Franska revolutionen 1789 hade jämlikhet som en av komponenterna i sitt motto ”frihet, jämlikhet, broderskap”. Men denna revolution betraktas som den typiskt borgerliga revolutionen: den avskaffade det kungliga enväldet, feodalismen, livegenskapen, adelsprivilegierna, ståndssamhället, för att människorna skulle bli jämlika rent juridiskt sett. Revolutionärerna hade inte klart för sig att ekonomisk jämlikhet är förutsättningen för all annan jämlikhet. (Utom några få som fick öknamnet ”de rasande”).

Liberalismen

De borgerliga revolutionerna beredde vägen för liberalismen, vars jämlikhetsuppfattning kan uttryckas så här: de från enväldets, ståndssamhällets, skräväsandets skrankor befriade människorna har samma förutsättningar att lyckas i livet, att ”komma sig upp”. Det kallas jämlikhet vid starten. Den leder inte till lika villkor, vilket inte heller är meningen, eftersom det är fråga om tävling och kamp, om att ”slå sig fram”, skaffa sig ”en plats i toppen”. Men de stora klasskillnader som uppstår är ”naturliga” skillnader, som beror på skillnader i mänsklig förmåga, inte på privilegier och ståndsskrankor.

Hela detta resonemang grundar sig på en feluppfattning: förutsättningarna är inte lika. Möjligheten att lyckas, att vinna tävlingen, beror inte bara på ”förmåga” utan också på sociala och ekonomiska villkor. Jämlikhet vid starten är rent nonsens. Bland radikala och ärliga liberaler insåg man också detta, och menade att först när alla barn fick samma skolundervisning, så kunde man tala om lika förutsättningar för alla och jämlikhet vid starten.

Även detta visade sig vara en hägring. Enhetsskolan (de former man hittills haft) har höjt den allmänna bildningsnivån men knappast varit den jämlikhetskapande faktor man hoppades på. Även här gör sociala handikapp ”jämlikheten vid starten”, till en illusion.

Sammanfattning: De borgerliga revolutionerna avskaffade ståndssamhället men skapade klassamhället i stället. Den ”fria tävlan” som är utmärkande för liberalismen och kapitalismen har skapat lika stora skillnader mellan människorna som i ståndssamhället. På sätt och vis kan man säga att det liberala

samhället kom att innebära en tillbakagång ur jämlikhetssynpunkt. I stånds-samhället hade människorna - åtminstone i teorin - vissa rättigheter även om de tillhörde ett lägre stånd, eller i varje fall hade de en "plats" i samhället. I det liberala samhället hade de egendomslösa massorna inga rättigheter alls, de blev rotlösa. (När arbetarna på 1800-talet började organisera sig fackligt innebar det ett slags återupplivande av stånds- och skråväsendet i nya former.)

Socialismen

De socialistiska rörelserna samlade de människor som insåg att allt tal om jämlikhet var tomt prat, så länge man undvek egendomsfrågorna. Enligt socialistisk uppfattning skulle alla tillgångar vara gemensamma, ingen enskild skulle få äga jord eller andra produktionsmedel, ingen skulle ha rätt att utnyttja annans arbetskraft för egen vinning. Alla skulle arbeta gemensamt för allas bästa, i jämlikhet.

Med tiden blev några länder socialistiska. Men hur gick det med jämlikheten?

I dessa länder övertog staten produktionsmedlen. Ingen enskild person eller grupp kunde längre göra sig vinster på andras arbete. Men den ekonomiska strukturen bibehölls i stort sett. Löneskillnader accepterades av taktiska skäl. "Den nya klassen" uppstod snart, dvs en ny överklass av stats- och partibyråkrater.

Personligen tror jag att socialistländerna - även om deras socialism inte är den socialism människorna en gång drömde om - har kommit ett steg närmare jämlikheten. Trots allt har klyftorna minskat. Skillnaden mellan en USA-miljonär och en arbetslös neger i slummen måste vara större än skillnaden mellan någon ur "den nya klassen" i Sovjet och en industriarbetare i samma land (jag bortser då från fångarna i arbetslägren). Å andra sidan är klasskillnader och privilegier mera stötande i ett socialistiskt land, där jämlikheten är officiellt ideal, än i ett land där tävlan är allmän lag och den personliga framgången idealet.

Är likalön jämlikhet?

Är alltså jämlikheten ouppnåelig? Nej, det tror jag inte. Jag ska försöka tala om vad jag tror är förutsättningarna för att vi ska kunna komma fram till ett jämlikhetens samhälle.

Först och främst: jag tror inte på likalön. Om alla människor hade lika mycket betalt oavsett vilket arbete de utförde, så skulle detta uppenbart inte vara jämlikhetsskapande, i vårt nuvarande samhälle. Människor har ju olika behov av pengar. Exempel: vi tänker oss å ena sidan en ung kille eller tjej, som jobbar men bor kvar hos föräldrarna, å andra sidan en man i trettioårsåldern med små barn och en hustru som inte kan arbeta, för att det inte finns daghemsplatser på hennes ort. Om de har samma lön är deras ekonomiska situation mycket olika.

I ett socialistiskt samhälle, där lönen kompletteras med exempelvis fri bostad, högre barnbidrag, fria daghemsplatser osv, så att försörjningsplikten i fall nr 2 blir mindre betungande, kan likalön tänkas vara en jämlikhetsfaktor. Men jag tror den skulle uppfattas som orättvis. Så länge man har ett lönesystem är det svårt att komma ifrån principen, att lönen ska utgå efter arbetsinsats. Jag jobbar fortfarande än du, producerar mer per timme, därför ska jag ha mer betalt än du (ackordsprincipen). Jag jobbar längre än du, då måste jag tjäna mer (timlönsprincipen). Mitt arbete är mer kvalificerat än ditt, kräver mer utbildning. Eller jag har längre erfarenhet, gör därför ett bättre jobb (lönegradsprincipen).

Ett lönegradssystem som tog hänsyn till alla dessa faktorer och till om arbetet är tungt eller farligt eller på annat sätt obekvämt och dessutom vore rättvist, tror jag är omöjligt att åstadkomma.

Löneutjämning

I samband med avtalsrörelserna talar man mycket om utjämning och att man måste satsa på de låga lönerna och hålla igen på de högre, men själva systemet omöjliggör utjämning. De procentuella påslagen skapar allt större klyftor mellan olika kategorier. När man verkligen gör en låglönesatsning slås många företag ut och ett antal löntagare trycks ner i samhällets pariasklass: de arbetslösa. Relativt höga löner och förbättrad trygghet i arbetet ökar ojämlikheten mellan dem som har en "anställning" och dem som tvingas söka arbete på en "B-marknad" eller inte kan få något alls.